

1, 2-KLASLARDA FEYIL SÓZ SHAQABÍN ÚYRENIW

Usenbaeva Gozzal

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Baslawısh tálim fakulteti 3v-topar studentı

Annotatsiya: Bul maqalada feyil sóz shaqabı boyınsha 1,2-klass ana tili hám oqıw sawatlılıǵı sabaqlıǵında berilgen shınıǵıwlar keltirilip ótıledi. Sonday-aq feyil sóz shaqabın baslawısh klass oqıwshılarına úyretiw haqqında aytılıp ótıledi.

Tayanish sózler: Ana tili sabaqlıǵı, baslawısh klass, oqıwshı, feyil sóz shaqabı, 1,2-klass sabaqlıqları.

Baslawısh klass oqıwshıları sóz shaqapları menen ulıwma tanıştırılǵannan soń hár bir leksikalıq-grammatikalıq topar jeke úyreniledi. Bul sóz shaqapların úyreniwdiń dáslepki basqıshlarında-aq olardı salıstırıwda qolay shárayat jaratadı hám rawajlandıradı. Grammatikalıq túsiniqlerdiń tiykarǵı táreplerin anıq ajratıwǵa imkan beredi. Baslawısh klass oqıwshıları atlıq, kelbetlik, sanlıq, feyil sóz shaqaplarınıń tómendegi qásiyetlerin bilip aladı:

Sóz neni bildiredi. (shaxs, nárse, belgi, háreket)

Qanday sorawlarǵa juwap beredi.

Ózgeriw-ózgermewi qanday turaqlı kategoriyalarǵa bóliniwi.

Gápte tiykarınan qanday wazıypada keliwi.

Oqıwshılar usı úyrengen belgiler tiykarında sóz shaqapların salıstıradı. Olar neni úyrenengine qarap, hár bir sóz shaqabınıń grammatikalıq belgileri haqqındaǵı áste keńeyip hám shuqırlasıp baradı. Dástúrge qarap, baslawısh klasta sózler dáslep juwap bolatuǵın morfologiyalıq sorawlarǵa qarap toparlarǵa bólinedi. Feyil sóz shaqabı 1-klastan baslap ótıledi. 2021-jılı shıqqan 1-klass ana tili hám oqıw sawatlılıǵı sabaqlıǵında “Kún bólimleri” temasında tómendegi qaǵıydalar berilgen.

Turaman, shınıǵıw isleymen, juwınaman, járdem beremen sıyaqlı sózler háreketti bildiredi. Usı sıyaqlı qaǵıyda 1-klass ana tili hám oqıw sawatlılıǵı sabaqlıǵında berilgen. 1-klass oqıwshıları sóz shaqapları haqqındaǵı maǵlıwmatqa iye bolmaydı. Sonıń ushın olarǵa feyil sóz shaqabın háreketti bildiriwshi sózler dep túsindiremiz.

Tema: Pıshıq ne sebep tamaq iship bolıp juwınadı? (erteke)

Ótken zamanda bir pıshıq kúnshuwaqta jatıp ház etip otırǵan eken. Bir torǵay esik aldına kelip jayıla baslaptı. Pıshıq torǵaydı kórip anlıwǵa kirisipti. Torǵay bunnan xabarsız tapqan dánine waqtı xosh bolıp, kem-kem pıshıqqa jaqınlap jayıla beripti. Qolayǵa keltirgen pıshıq torǵaydı qaǵıptı da alıptı. Endi jewge kirisip atırǵanda torǵay pıshıqqa qarap:

-Men bir taza júretuǵın qus edim. Seniń qolına túsip qaldım. Sen meni sózsiz jeysen. Sizden bir ótinishim bar. Meni bet-qolındı juwıp, tazalanıp jeseń qalay bolar edi?-depti. Bul ótinish pıshıqqa kútá maqul túsıptı de, torǵaydı erkine qoyıp juwına baslaptı. Tap usını kútip turǵan torǵay ushıp ketipti. Torǵaydan ayırılıp qalǵan pıshıq endigiden bılay awqatlanıp bolıp juwınaman dep shárt etipti. Sonnan baslap pıshıqlar awqatlanıp bolıp juwınatuǵın bolıptı.

1-tapsırma. Sorawlarǵa juwap berin.

Torǵay pıshıqqa ne dedi? Men bir taza júretuǵın qus edim. Seniń qolına túsip qaldım. Sen meni sózsiz jeysen. Sizden bir ótinishim bar. Meni bet-qolındı juwıp, tazalanıp jeseń qalay bolar edi?-depti.

Pıshıqtıń háreketleri haqqında ne bilesiz?

Pıshıqlar mıyawlaydı. Awqatlanıp bolıp juwınadı.

1-klass ana tili hám oqıw sawatlılıǵı sabaqlıǵınıń 2-bóliminde “Úkem” qosıǵında tómendegi háreketti bildiretuǵın sózlerge baylanıslı tapsırmalar berilgen.

Quwanaman úkeme,

Ol mektepke barǵalı,

Intası zor bilimge,

Tek oqıwdı oylaydı.

Kúlip oynap, shad bolıp,

Kitap oqıp hár qıylı,

Íqlası artar ómirge.

Ósip barar oyları.

2-tapsırma. Qosıqtaǵı quwanıw, oynap – kúliw, shad bolıw sózleriniń mánisin aytıp berin hám qanday da bir waqıya haqqında sáwbetlesin.

Bul shınıǵıwda quwanıw, oynap-kúliw, shad bolıw sózleri háreketti bildiretuǵın sózler ekenligi haqqında ayılıp ótıledi [4;24].

Sonın ushın 1,2-klaslarda háreketti bildiretuǵın sózler feyil sóz shaqabı ekenligi túsindirilmeydi. Turıw, otırıw sózleri háreketti bildiretuǵın sózler dep túsindiriledi.

2021-jılı shıqqan 2-klass ana tili hám oqıw sawatlılıǵı sabaǵında “Ájayıp oylap tabılıwlar” temasında tómendegi qaǵıydalar berilgen.

Oylap taptı, keldi, tarqaladı sıyaqlı sózler is-háreketti bildiredi.

Kórindi, juwırdı, shıqtı sıyaqlı sózleri hárekettiń bolıp ótkenligin bildiredi.

Eslep qalın! Keste tigip atır, ótesen sıyaqlı sózler háreketti bildiredi. Olarǵa ne qılıp atır?, ne qılasań? degen sorawlar qoyıladı [6;30].

2-klastan baslap háreketti bildiretuǵın sózlerdiń sorawları haqqında maǵlıwmat berile baslaydı. Shınıǵıwdaǵı háreketti bildiretuǵın sózlerge sorawlar qoyıp úyrene baslaydı. Feyildiń máhálleri haqqında ayıladı. Kórindi sózi ótkende bolıp ótken is-háreketti, kórinedi sózi endi bolatuǵın is-háreketti bildiretuǵın sózler ekenligi haqqında 2-klass oqıwshılarına ayılıp ótıledi.

“Palız eginlerin qalay jetistiredi” degen temanı ótiw arqalı oqıwshılardıń háreketke baylanıslı sózlerdi tabıw boyınsha bilimlerin bekkemlep baramız.

1-tapsırma. Berilgen tekstten háreketti bildiretuǵın sózlerdi aytıp berin.

Kóp keselliklerdi emlew ushın tábiyat ónimlerinen paydalanamız. Mısalı: jóteldi dawalaw ushın túrpiniń suwın palǵa aralastırıp ishiw kerek. Gripten saqlanıw ushın ádiraspan tútetiw paydalı. Ádiraspan tuqımınıń birneshe danasın suw menen ishiw kerek. Jaralardı emlew ushın atqulaqtan jaqsı nárese joq. Ánardıń suwı hám qabıǵınıń qaynatpası ish awırıwǵa qarsı qollanıladı.

2-tapsırma. Súwretlerden diyqan miynetin izbe-iz ayıp berin.

Jerdi suwǵaradı

Jerdi awdaradı

Jerdi azıqlandıradı

Tuqım sebedi

3-tapsırma. Háreketti bildiretuǵın sózlerge gáp qurań.

Tuqım sebiw - tuqımın septi. Gúlsara salma jaǵasına gúl tuqımın septi.

Egiw - ektim. Men atızǵa shiye nálin ektim.

Awdarıw, egiw, suwǵarıw, topıraǵın jumsartıw, terip alıw.

Aǵam traktor járdeminde jerdi awdardı. Atam atızdı suwǵardı. Atızdı suwǵarıp jerdiń topıraǵın jumsarttı. Baǵdaǵı pisken miywelerdi terip aldıq

1,2-klasta «Háreketti bildiretuǵın sózler» teması boyınsha jumıs islewden baslanadı. Oqıtıwshı dáslepki jumıslarınıń biri retinde hár qıylı súwret kórsetip, sol boyınsha sóylesiwden baslaydı. Máselen: 1,2- klastıń ana tili hám oqıw sawatlılıǵı sabaqlıǵında: súwreterge qarap olardıń ne islep atırǵanın aytıń delingen shınıǵıwlarında, birinshi bala dene shınıqtırıw islep atır, ekinshi bala juwınıp atır, úshinshi bala awqat jep atır, tórtinshi bala kiyinip atır. Oqıtıwshı endi usılarǵa qarap sorawlar qoyadı, shártli túrde hár balaǵa at qoyadı, solay etip, Azat ne islep atır? Azat dene shınıqtırıw islep atır. (Oqıtıwshı taxtaǵa jazıp baradı). Kamal ne islep atır? Kamal juwınıp atır. Bayram ne islep atır? Bayram awqatlanıp atır. Ruslan ne islep atır? Ruslan kiyinip atır dep gúrrińlesiw arqalı tórt gáp dúzedi. Bul taxtaǵa jazıwlı turadı. Oqıtıwshı analizge ótedi. Bunda birinshi ret atlıqtı soraw arqalı tabıw kerek. Sebebi, feyildin aldında atlıqtı zattın atın bildiretuǵın sózler degen at penen úyrengen. Sonlıqtan oqıwshılar gáp ishindegi zattın atın bildiretuǵın sózdi sorawı arqalı tabadı. Bunnan keyin oqıwshılarǵa atlıqtın (balanın atı menen) háreketin bildiretuǵın sózdi sorawı arqalı tabadı. Mine, usınday princip boyınsha tórt gápte analiz etiledi. Oqıwshılar taxtada jazıwlı gápti dápterine kóshirip jazadı hám háreketti bildiretuǵın sózlerdin astın sıızıp qoyın dep (sorawlarına sózdiń ústine jazdırıw da, jazdırmaw da múmkin) tapsırıladı. Oqıwshılarǵa óz betinshe oqıp shıǵıwı tapsırıladı. Bul dáwirde oqıwshılarǵa tanıs zatlar hám ózlerinshe taba alatuǵın háreketti bildiretuǵın sózler boyınsha jumıs islew jaqsı nátiyje beredi. Máselen, Oqıwshı ne qıladı? Quslar ne qıladı? Búlbil ne qıladı? Qoraz ne qıladı? Iyt ne qıladı? hám taǵı basqa sıyaqlı sorawlarǵa juwap tabıw kerek. Jáne de háreketti bildiretuǵın sózlerdi zattın atın bildiretuǵın sózler menen birlikte alıp qaraw tiyis.

Feyil boyınsha dáslepki juwmaq ne qıladı? ne qılıp atır? degen sorawlarǵa juwap beredi, zattıń háreketin bildiretuǵın sózler zattıń atın bildiretuǵın sózler menen tıǵız baylanıslı boladı degen juwmaq beriwge boladı. Bul juwmaq oqıwshınıń óziniń hám ózine tanıstı zattıń háreketlerin bildiretuǵın sózler menen bekkemlenedi. Bul boyınsha dáslepki kónlikpeler ushın 1- klastıń ana tili hám oqıw sawatlılıǵı sabaqlılıǵında hár qıylı tekstler berilgen. Sonıń menen qatar mınanday kónlikpeler payda etiwge boladı:

1. Kishi tekstler berilip, kóshirip jazıw hám háreketti bildiretuǵın sózlerdiń astın sızdırıw;

2. Tekstten zattıń háreketin bildiretuǵın sózlerdiń qasına qawıs ishine sorawların tawıp qoyıw;

3. Zattıń atın bildiretuǵın sózler berilip, háreketti bildiriwshi sózdiń sorawın qatar qoyıp, oqıwshılardı sorawlar arqalı zattıń háreketin bildiretuǵın sózlerdi taptırıw. Mısalı: Oqıtıwshı ne isleydi? Balıqshı ne isleydi? Qus ne qıladı?

4. Oqıtıwshı tárepinen tekst berilip, oqıwshılardı zattıń atın bildiretuǵın sózdiń atın bir sızıń, zattıń háreketin bildiretuǵın sózlerdiń astın eki sızıń degen jumıs beriledi;

5. Basla, jaz, oqı, júz uqsagan zattıń háreketin bildiretuǵın sózler berilip, olardı túbirles sózler taptırıw. Mısalı, oqı, oqıw, oqıwshı, oqıydı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Ábdinazimov. Sh, Qutlımuratova. G, Qutlımuratov. B, Ismaylova. Z, Salieva. P
Ana tili ham oqıw sawatlılıǵı 1-bólim. 1-klass ushın sabaqlıq-Tashkent : Respublika bilimlendiriw orayı, 2021.- 104 b

2. Ábdinazimov. Sh, Qutlımuratova. G, Qutlımuratov. B, Ismaylova. Z, Salieva. P
Ana tili ham oqıw sawatlılıǵı 2-bólim. 1-klass ushın sabaqlıq-Tashkent : Respublika bilimlendiriw orayı, 2021.- 104 b

3. Ábdinazimov. Sh, Qutlımuratova. G, Qutlımuratov. B, Ismaylova. Z, Salieva. P
Ana tili ham oqıw sawatlılıǵı 1-bólim. 2-klass ushın sabaqlıq-Tashkent : Respublika bilimlendiriw orayı, 2021.- 120 b

4. Ábdinazimov. Sh, Qutlımuratova. G, Qutlımuratov. B, Ismaylova. Z, Salieva. P
Ana tili ham oqıw sawatlılıǵı 2-bólim. 2-klass ushın sabaqlıq-Tashkent : Respublika bilimlendiriw orayı, 2021.- 104 b